

"אין מדמים בשבותים" - האמנם?

הקדמה
הקשיים לגבי כלל זה
פתרון הבעיה
מסקנה

הקדמה

בראשונים ובאחרונים מובא הכלל שאין מדמים בשבותים¹, וזה לשון המשנה ברורה סימן שז ס"ק כא:

ודע, שאין מדמין דבר לדבר בעניין השבותין, ואין לך בם להתיר אלא מה שאמרו חכמים, דלגבי מילה לא התירו שבות דאמירה לגוי במקום מלאכה דאורייתא כמ"ש סימן שלא סע' ו, וגבי לוקח בית בא"י מותר כמ"ש סימן שו סע' יא.

שאלת הדימוי בשבותים נוגעת להרבה שאלות למעשה בהלכות שבת, בפרט שאלות הנוגעות לטכנולוגיה המתחדשת לבקרים, אם זה ביחס למצלמות המותקנות

1 רמב"ן שבת קל, ב: "ועוד שאין אנו שוקלין מצוות זו בזו, ואין אנו יודעין מתן שכרה של מצוה כדי שנאמר כמו שהתירו זו נתיר אף זו, כמו שמצינו שהתירו שבות עצמה ע"י ישראל גבי מת ולא מצינו לו היתר למילה אף על פי שמצות עשה שבה יותר מפורשת בתורה ונכתרו עליה י"ג בריתות, וכן מצינו במקצת מקומות שאמרו במקום פסידא לא גזרו רבנן בשבות עצמה כי היא דצינור דבמסכת כתובות (ס, א) ובשאר מקומות אין אנו מתירין כל שבות משום פסידא ואין אומרים בדברים הללו זו דומה לזו". רשב"א בתשובה ח"א ס' רצז: "ואין לנו בהיתר השבותין אלא מה שמנו, דלעיתים יקלו אפילו במקומות שייראו קלים כמעלה ומכתיב לקנות קרקע בארץ ישראל, ולעיתים יחמירו ויעמידו דבריהם אפילו בדברים החמורים כהזאה ואזמל. על כן אין לנו בהם היתר אלא במה שמנו בפירוש". מגיד משנה הל' שבת פרק ו הלכה ט, והביאם מגן אברהם ס' שז ס"ק ז. וכן בספר החינוך מצוה שכג לגבי חול המועד: "וכלל זה יהיה בידך, שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת, שאין לך לדמות ולהוציא בהן דבר מדבר, כי פעמים תמצא לרבותינו זכרונם לברכה מתירין מלאכה כבדה בעניין אחד ופעמים יחמירו על הקלה בעניין אחר. ואל תתמה על הדבר עם ההקדמה שהקדמתי, כי התורה לא אסרה ולא התירה בחולו של מועד אלא במה שיסכימו הם, וכן בעניין שבותי שבת ויום טוב נמצא בגמרא מקומות שהעמידו דבריהם זכרונם לברכה אפילו במקום תורה, ופעמים מקילין בהן במקום שראו טוב להקל, ולא דבר ריק בכל דבריהם. וזכור בני כלל זה, שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת, שאין דנין בהן דבר מדבר, ואל תטעה בו, כי גדולי עולם אמרוהו".

במקומות שונים², ביחס לסוגי מקרים³, כניסה לבית מלון שדלתותיו נפתחות על ידי עין אלקטרונית⁴, ואין ספור שאלות שהרחיבו בהם פוסקי דורנו. במקרים רבים השאלה עשויה להיפתר אך ורק על ידי דימוי וצירופים בשבתים. מה גבולות הכלל המוסכם שאין מדמים, האמנם אין מדמים בשבתים כלל?

כלל זה שאין מדמים בשבתם מוכח מכך, כדברי המ"ב הנ"ל על פי הראשונים, שבכמה מקומות בתלמוד התירו שבות לצורך ולעומתם במקומות אחרים מקבילים ברמת האיסור אסרו שבות, כך כדי לקנות בית בארץ ישראל מותר לומר בשבת לגוי לכתוב⁵, לעומת זה לצורך מילה חכמים העמידו דבריהם ואסרו לישראל להביא איזמל מרשות אחרת גם באיסור דרבנן⁶. לעומת זה התירו במקום פסידא כלאחר יד לתקן צינור שעלו בו קשקשים⁷, וכן התירו לגונח לינק מן הבהמה בשבת⁸. וכן לגבי מת התירו איסור דרבנן⁹. כמו כן התירו למי שהחשיך לרוץ עם חבילתו עד שמגיע לביתו וזורקה כלאחר יד¹⁰, ולעומת זה בדליקה החמירו¹¹.

2 ע"י יביע אומר ח"ט או"ח סי' לה על המצלמות בעיר העתיקה בירושלים, ובתחומין כרך כה במאמרי הרב זלמן נחמיה גולדברג, הרב ישראל רוזן והרב שמואל רבינוביץ.

3 ע"י מנחת שלמה ח"א סי' י'.

4 ע"י מנחת יצחק ח"י סי' כט, שבט הלוי ח"ט סי' סח.

5 שו"ע סי' שו סע' יא.

6 שבת קל, ב, רמב"ם הלכות מילה פ"ב ה"ו, שו"ע או"ח שלא סע' ו.

7 כתובות ס, א, שו"ע סי' שלו סעיף ט. ופשטות הראשונים שההיתר כאן בשינוי הוא של איסור דאורייתא, ע"י יביע אומר ח"ה סימן לג, שלא כפרי מגדים שכותב שמייירי בעשבים תלושים.

8 כתובות שם. רמב"ם שבת כא, יד, שו"ע סי' שכח סע' לג.

9 שבת צד, ב.

10 שבת קנג, ב.

11 שבת קכא, א: "גוי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה". ע"י ר"ן שבת סא, א בדפי הרי"ף ששאל מדין ההיתר למעך בצינור, וכתב: "ובמקום פסידא לא גזור רבנן. וא"ת א"כ למה אסרו לכבות דליקה בשבת, והא מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, שלא לפחמים הוא צריך אלא להצלת ביתו, ולא מיתסר אלא מדרבנן, דודאי כבוי דליקה מיתסר אפילו לר"ש דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה ואפילו על ידי נכרי נמי, דתנן בפרק כל כתבי (דף קכא, א) נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה, ומוקמינן לה כר"ש. י"ל שאני כיבוי דכיון דאם היה צריך לגופו היה אסור מן התורה, ואין הכל בקי אין לחלוק בין מלאכה הצריכה לגופה לשאינה צריכה, משום הכי אסרי רבנן אפילו במקום פסידא, ואפילו ע"י נכרי נמי אסרו לפי שמתוך שאדם בהול על ממונו אי שרית ליה ע"י נכרי אתי לכבויי איהו גופיה. אי נמי שאני הכי שהוא שבות כלאחר יד שממעכין ברגליו, (וחמיר) [וקיל] טפי משבות דשבת הנעשה כדרכו דהיינו על ידי נכרי".

החזון איש¹² כתב שהטעם שאין מדמים בשבותים הוא משום "שחז"ל שקלו דבר שיוכל לגרום לזול בשמירת שבת והעמידו דבריהם אף במקום כרת, ודבר שהיתרו יותר מתקבל לבני אדם הקילו, ואנן לא בקיאינן בדבר. א"נ שהתירו שבות במקום קיום המצוה, ואנן לא בקיאינן במשקל המצוות¹³". לכאורה גישה זו מקשה עלינו את האפשרות לדמות בשבותים.

האם בכל זאת ניתן ללמוד מתוך הסוגיות מה בכל זאת ניתן להתיר על ידי שינוי¹⁴? האם במקומות שמותר לעשות מלאכה על ידי גוי עדיף לעשותה בשינוי על ידי ישראל¹⁵, או האם יתכן שאיסור דרבנן שלא הותר יהיה מותר במצבים מסויימים ע"י תרי דרבנן¹⁶, או אם באמירה לגוי יעשה הגוי דבר שאינו מתכוין ניתן יהיה להקל¹⁷? האם ניתן לומר שמקלקל כלאחר יד מותר¹⁸, או להתיר פסיק רישא בגרמא¹⁹ וכיו"ב²⁰?

12 או"ח סי' נו אות ד.

13 בטעם השני החזון איש העתיק את לשון הרמב"ן שהובא בהערה 1.

14 ע"י הרב שמואל אריאל, עשיית מלאכה בשינוי במקום צער או הפסד, תחומין לא.

15 ר"ן על רי"ף שם, לעיל הערה 11, ע"י הרב ישראל, הדרכים להתיר מלאכה בשעות הדחק וסיווגן, תורה שבעל פה כד עמ' טז-כא.

16 משנה ברורה בשער הציון סי' שלו אות ב שבתרי דרבנן מותר פסיק רישא דלא ניחא ליה, וכן בשער הציון סי' שטז אות יח. ע"י להלן הערה 35

17 ע"י שמירת שבת כהלכתה פרק לא הערה א.

18 ע"י דגול מרבבה סי' שמ על המג"א ס"ק ו שמותר לשבור עוגה שיש עליה אותיות. אורחות שבת ח"ג פרק ל הערה יג.

19 ע'י מנחת שלמה ח"א סי' י' סעיף ו' ד"ה גם, וע' אורחות שבת ח"ג עמ' רלט. ע'י שמירת שבת כהלכתה פרק יא הערה מח.

20 דוגמאות נוספות שנדונו בפוסקים כשאלה עקרונית: האם שבות דשבות שמותר לצרכים הכתובים בשו"ע שם כולל גם גוי שעושה מלאכה דאורייתא בשינוי? (נקודות הכסף יו"ד סי' קצח על ט"ז ס"ק כא. ע"י מנחת יצחק ח"ה סי' יד שמתיר ובאז נדברו ח"ה סי' נד אוסר). האם ניתן ללמוד מהיתר החפץ חיים (מחנה ישראל פרק לא סעיפים א-ב) לריבוי בשעורים בהוצאה לחייל בצבא הצאר כדי להתיר לצורך נסיעה לחולה שיש בו סכנה או יולדת (בשמירת שבת כהלכתה פרק לו סעיף עז התייר). האם תרי דרבנן על ידי יהודי הוא כמו שבות דשבות על ידי גוי (ע"י להלן)? האם כלאחר יד במלאכה דרבנן או בכרמלית הוא גם כן כמו שבות דשבות שהותר במקום צער? (שו"ע הרב סי' שג סעיף כג), האם יש יותר קולא בשלושה שבותים? (ע"י מהר"ש ענגיל ח"ג סי' מג, מהר"ם בריסק ח"ב סי' סז, ציץ אליעזר ח"ג סי' לד, שערים המצויינים בהלכה פד א, אבני חשן מאת הרב זילברשטיין חלק ג עמ' תעד בעניין חייל שנקרא בשבת אם יקח תפילין, הרב אברהם אבידן, שבת ומועד בצה"ל עמ' רפב, במאמר "טלטול דברים חיוניים ללא עירוב", יביע אומר ח"א לא אות ה, קדושת השבת, הרב הררי, ח"א עמ' קיד בהערה.

וכבר כתב בספר אגלי טל²¹: “דברי הרב המגיד שאין מדמין בשבתים קשים בעיניי, שהפוסקים מלאים קושיות ותירוצים בעיניי שבתים ועשו בזה כללים והרב המגיד עצמו הביא בפ”ב ואם אין מדמין הכל בטל”.

הקשיים לגבי כלל זה

נראה שהקושי הגדול בנושא זה הוא משום שדברי המגיד משנה נאמרו על הרמב”ם²², והרמב”ם קובע כלל ומדמה בשבתים, וז”ל:

דבר שאינו מלאכה ואין אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה.

וזה גם לשון השו”ע בהלכות שבת²³:

דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה. כיצד, אומר ישראל לגוי בשבת לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצוה, או להביא מים דרך חצר שלא עירבו לרחוץ בו המצטער. ויש אוסרין. הגה: ולקמן סימן תקפז פסק להתיר. ועי’ לעיל סי’ רעו דיש מקילין אפילו במלאכה דאורייתא, ועי”ש סע’ ג.

על דברי הרמב”ם הקובע כלל ששבות דשבות מותר לצורך חולי או צורך הרבה או מצוה, אומר המגיד משנה שאין מדמים בשבתים, ולכאורה הרי זו סתירה מיניה וביה.

קושי נוסף הוא סתירה בדברי הרמב”ם²⁴ האומר שאין מדמים בשבתים: “אין אומרים בדברים הללו זו דומה לזו”, ועיקר הראיה של הרמב”ם הוא ממה שמצאנו היתר לגונח לינק מבהמה בשבת, והיתר למעך ברגלו עשבים בצינור. וקשה, שהרי הרמב”ם בתורת האדם²⁵ מחלק בין שבות על ידי שינוי לשבות כדרכו, ולשיטתו אין

21 הגהות למלאכת טוחן לסעיף יז אות לח ס”ק ו.

22 הלכות שבת פרק ו הל’ ט.

23 סימן שז סעיף ה.

24 עי’ הערה 1.

25 בסוף שער המיחוש בהוצאת מוסד הרב קוק עמ’ כא, והביאו הר”ן על הרי”ף שבת סא, א בדפי הרי”ף: “ואי קשיא לך ההיא דגרסינן בפרק חרש (דף קיד, א) וכו’ כדאיתא בהלכות. ואי קשיא היכי שרינן הכא למעבד איהו גופיה אף על גב דליכא סכנה, אמאי לא אמרינן שיעשה על ידי נכרי, דקיימא לן בכל דבר שאין בו סכנה אומר לנכרי ועושה. י”ל הכא א”א על ידי נכרי, כדקיי”ל דרפואת

צורך לומר שאין מדמין בשבותים. לכן כתב בספר אגלי טל²⁶: "לדעתי כי הרמב"ן בספר תורת האדם חזר בו ממ"ש בחידושו הנ"ל שאין מדמין בשבותים".

יתר על כן, ברי"ף וסייעתו מצאנו לכאורה היתרים גדולים יותר לגבי שבותים. פשוט דברי הרי"ף במסקנת הסוגיא בעירובין²⁷ היא שלא גזרו בכלל שבות באמירה לגוי באיסור דרבנן: "שמעת מינה דכי אמרינן אמירה לגוי שבות בדבר שהוא מלאכה, אבל בדבר שאינו מלאכה כגון האי לא אמרינן ביה אמירה לנכרי שבות", ואת זה לפי הרי"ף לומדים מההיתר להביא מים על ידי גוי מחצר שאינה מעורבת לצורך מילה. ובר"ן שם למד בשיטת בה"ג שמתיר אמירה לגוי בדאורייתא לצורך מילה, שאף בכל המצוות נתיר כדעת בעל העיטור²⁸.

עוד קשה, הרי מגן אברהם²⁹ עצמו שהביא את דברי המגיד משנה, סיים באותו ס"ק בכללים: "לכן נ"ל דבמקום הפסד גדול יש להתיר שבות ע"י גוי אפילו כדרכו ושבות ע"י ישראל שלא כדרכו, אבל בלאו הכי אין להקל כלל". וכן המשנה ברורה עצמו קובע כללים ומתיר פסיק רישא במקלקל כלאחר יד³⁰, וכן מתיר ספק פסיק רישא בדרבנן³¹.

פתרון הבעיה

פתרון מסויים מצאנו בראבי"ה³² שמתיר אמירה לגוי במקום כבוד המת, קל וחומר

החלב היא כשהוא רותח כדאמר' במרובה (דף פ א) מעשה בחסיד שהיה גונח מלבו ושאלו הרופאין ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח והרמב"ן ז"ל כתב בספר תורת האדם דמשום הכי שרינן מפני שהוא שבות הנעשה בשינוי שלא כדרך המלאכות". וכן להלן כתב הר"ן לחלק בין איסור כיבוי דליקה על נכרי ומה שלא אסרו במקום פסידא בצינור, בחילוק השני: "י"ל שאני כיבוי דכיון דאם היה צריך לגופו היה אסור מן התורה ואין הכל בקיאיין לחלוק בין מלאכה הצריכה לגופה לשאינה צריכה מש"ה אסרי רבנן אפילו במקום פסידא ואפילו ע"י גוי נמי אסרו, לפי שמתוך שאדם בהול על ממונו אי שרית ליה ע"י נכרי אתי לכבווי איהו גופיה, אי נמי שאני הכי שהוא שבות כלאחר יד שממעיקן ברגליו (וחמיר) [וקיל] טפי משבות דשבת הנעשה כדרכו דהיינו על ידי נכרי".

26 שם.

27 סח, א, וברי"ף בשבת נו, א בדפי הרי"ף.

28 הובא ברמ"א סי' רעו סע' ב.

29 סי' שז ס"ק ז.

30 לעיל הערה 16.

31 סי' שטז ס"ק טז.

32 הלכות עירובין סי' שצא.

ממה שהותר להוציא את המת מרשות היחיד לכרמלית על ידי ישראל³³, שהרי שבות דלית בה מעשה, דהיינו אמירה לגוי, קל משבות דאית בה מעשה³⁴. וסיים הראב"ה:

ואף על פי שאין למידין איסורין דרבנן זה מזה, שיש מקומות שהחמירו באחד מאחר לפי מה שהיו רואין צורך העניין, שהרי (מ)גזירה לגזירה התירו שלא לגזור יש מקומות, ויש מקומות דאמרינן חדא גזירה היא וכו', והרבה יש בתלמוד כזה ואיני צריך להביאם, דאבא דכולהון דאמרינן בפסחים סוף פרק האשה אמר רבא ערל והזאה ואיזמל העמידו דבריהם במקום כרת, אונן ומחוסר כפורים ובית הפרס לא העמידו דבריהם במקום כרת, [היכא] דאיכא קל וחומר כי הכא מאית ביה מעשה ולית ביה מעשה אין לחלק לבטל הקל וחומר.

לכאורה לדעת הראב"ה אין לדמות בשבותים כיון שלא ידוע לנו מה חמור יותר, אבל במקום שיש סברא כמו קל וחומר אפשר לדמות.

דעת האגלי טל היא שלפי הרמב"ם שלמד מהיתר שבות דשבות במילה להיתר שבות דשבות בכל המצוות, מוכרחים לומר שסובר שמדמים בשבותים. ולדעתו, הרמב"ן חזר בו ממה שאמר שאין מדמים, שהרי בתורת האדם הוא מיישב את הסתירה שבין היתר שינוי למקומות אחרים, ולגבי לוקח בית בארץ ישראל כתב הרמב"ן³⁵ שהוא משום "דהתם מצוה ותועלת לכל ישראל הוא שלא תחרב ארץ קדושה". ולכן כותב האגלי טל: "ולעולם מדמין בשבותים, וזולת במקום שנדע טעם לחלק, וזה ברור".

אבל נראה שפתרון הדבר הוא, כמו שכתב הרב עובדיה יוסף זצ"ל בספר לוית חן³⁶, שהסוברים שאין מדמין בשבותים כוונתם שאין לדמות ולהתיר לעשות בשינוי איסור תורה או לעשות בידים איסור דרבנן לצורך גדול או מצוה, ואין לדמות את היתר גונח שיונק בשבת והיתר תיקון צינור שעלו בו קשקשים להתיר לצורך אחר איסור דאורייתא בשינוי, אבל בשבות דשבות שמותר לצורך מצוה או במקום הפסד לדעת הרמב"ם והשו"ע, "כל האחרונים מדמים ומקילים בדבר"³⁷.

33 שבת צד, ב, ועי' שו"ע סי' שיא סעיף ב.

34 עירובין סז, ב.

35 שבת קל, ב, באותו מקום שמסיים "ואין אומרים בדברים הללו זו דומה לזו".

36 על משנה ברורה בסי' שז סע' א ס"ק כא.

37 אלא שבנדון השאלה בהיתר תרי דרבנן על ידי ישראל, הראשונים והאחרונים נחלקו האם מותר שבות דשבות רק על ידי גוי, או שמותר גם על ידי ישראל. ומ"מ דעת הרב עובדיה יוסף בלוית חן שם שיש להקל בדין שבות דשבות גם על ידי ישראל. ועי' פסקי תשובות סי' שז סע' יב, ובמשנה ברורה מהדורת דרשו על מ"ב שם ס"ק כ במילואים כתב על זה: "ולענין שבות דשבות על ידי

מסקנה

מקובל בראשונים ובאחרונים הכלל שאין מדמים בשבותים. לדעת האגלי טל הכלל תלוי במחלוקת בין הראשונים, והאחרונים שדימו בשבותים נקטו כדעת החולקים על הכלל. אבל לפי מסקנתנו, וכפי שכתב הרב עובדיה יוסף זצ"ל בספר 'לויית חן', אין צורך לומר שזו מחלוקת ראשונים, אלא שבהיתר שבות אחת, כגון כלאחר יד בדאורייתא במקום הפסד, אין מדמים בשבותים, אבל כשיש תרי דרבנן - נראה מכל האחרונים שלמעשה צירפו שבותים בשאלות שונות שלכו"ע מדמים בשבותים.

ישראל, משמע בביה"ל לקמן (סי' שט סע' ה ד"ה ואפילו) שדינה כשבות דשבות ע"י נכרי, וכן מובא בהגהות חכמת שלמה (סי' שח סע' מא), וכן נקט בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' צא אות א) ובשונה הלכות (הערות לסי' שט עמ' ת) כתב שכן היא משמעות דברי החזו"א (או"ח סי' קג ס"ק יט)... ועיי"ש שהביא החולקים בזה. עי' מלכים אומניך פרק ו הערה י. זה תלוי גם בגרסאות בגמ' עירובין סז, א, אם גורסים שם "דהא מר לא אמר לנכרי זיל אחים", עי' ר"ף שבת נו, א בדפי הרי"ף, ואכמ"ל.

יתבונן האדם ויתן החי אל לבו לשוב מעבירות שבידו בקרב הימים האדירים האלה עשרת ימי תשובה, ואף אם חטא והפליא לעשות נאצות גדולות - ישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, כי חנון ורחום הוא על כל מעשיו, וכמו שכתב הרב החסיד בעל חובת הלבבות בפרק א משערי תשובה [השער השביעי הפרק השישי] דארבע מדרגות יש בעניין התשובה, והמעולה שבכולם היא כאשר יתעורר האדם מעצמו אל התשובה מבלתי מעורר מבחוץ, ובתתו אל לבו כמה הכעיס את בוראו, ובהסתכלו חיוב המוטל עליו להיטיב מעבירות שבידו, ובהכירו גדולתו יתברך שמו ואהבתו אותו. זה ודאי אין למעלה הימנו, כיון שנתעורר מאליו ומעצמו מבלי שום מעורר מבחוץ. ובאיש כזה העושה תשובה מאליו ומעצמו יש בו יתר שאת, כי החרון-אף הבא מצד הדין נסתלק מעצמו מידה כנגד מידה, כי גם מידת הדין מאלוה תתרצה ותתפייס להסכים על המחילה. לא כן אם התשובה באה מצד דבר אחר ולא מהערכות רצוני, כי אז צריכה להתאמץ מידת החסד לנצל על מידת הדין ולהכריחה להסכים על הסליחה והכפרה...

ספר 'שארית ישראל' לרבי משה ישראל מרודוס בעל 'משה ידבר',
דרוש ד לשבת תשובה